

Таким чином, у завершення необхідно підкреслити, що у той час, коли у системі синтаксичних одиниць послідовно протиставляються слово і словосполучення як об'єкти вивчення малого синтаксису та речення і словосполучення як елементи великого і малого синтаксисів, а у термінознавстві здебільшого у фокусі знаходяться теоретико-методологічні та прагматичні питання дослідження, включаючи юридичний та ін. дискурс, термінографію, погляд на термінотворення у зобов'язальному праві в українській, англійській та португальській мовах зі сторони синтаксису та інтерпретація семантико-синтаксичних відношень терміносполук у зіставлюваних мовах, вихід на типологію синтаксичних зв'язків є лише поокремленими з-поміж перспективних напрямків подальших досліджень.

#### Література:

1. Загнітко А. П. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект : монографія / Анатолій Загнітко. – Донецьк, 2009. – 137 с.
2. Лучик А. А. Природа і статус еквівалентів слова у мовній системі / А. А. Лучик // Мовознавство. – 2006. – № 5. – С. 95–99.
3. Лучик А. А. Словник еквівалентів слова української мови / А. А. Лучик. – К. : Видавничий дім «Киево-Могилянська академія», 2008. – 174 с.
4. Николаева Т. М. Теории происхождения языка и его эволюции – новое направление в современном языкознании / Т. М. Николаева // Вопросы языкознания. – 1996. – № 2. – С. 79–89.
5. Hopper P.J., Traugott E.C. Grammaticalization / P.J. Hopper, E.C. Traugott. – Cambridge, 1993. – 256 p.
6. Cabré M.T., Sager J. C. Terminology: Theory, methods and applications / M. T. Cabré, J. C. Sager. – Amsterdam : Benjamins, 1999. – 260 p.
7. Trask, R. L. Key Concepts in Language and Linguistics / R. L. Trask. – London : Routledge, 1999. – 400 p.
7. Wüster, Eugen Das Worten der Welt, schaubildlich und terminologisch dargestellt. Sprachforum 60. – 1959. – 3/4: 183–203.

УДК 811.161.2

**В. В. Чемпош,**

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, м. Київ

### РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КАТЕГОРІЇ ІНФОРМАТИВНОСТІ У ТЕКСТАХ НАЧАЛЬНОГО ФІЛОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

*У статті визначено категорію інформативності у навчальному філологічному дискурсі. Розглянуто мовну репрезентацію категорії інформативності у навчальному філологічному дискурсі, з'ясовано її семантико-синтаксичні характеристики та прагматичні властивості.*

**Ключові слова:** дискурс, навчальний філологічний дискурс, інформативність, надмірна насиченість.

#### РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ КАТЕГОРИИ ИНФОРМАТИВНОСТИ В ТЕКСТАХ УЧЕБНОГО ФИЛОЛОГИЧЕСКОГО ДИСКУРСА

*В статье определена категория информативности в учебном филологическом дискурсе. Рассмотрено языковую репрезентацию категории информативности в учебном филологическом дискурсе, выяснено ее семантико-синтаксические характеристики и прагматические свойства.*

**Ключевые слова:** дискурс, учебный филологический дискурс, информативность, чрезмерная насыщенность.

#### THE REPRESENTATION CATEGORY OF INFORMATIVITY IN THE training TEXTS OF PHILOLOGICAL DISCOURSE

*In the article the category of informative educational philological discourse. Considered linguistic representation category of informative educational philological discourse found its semantic and syntactic characteristics and pragmatic properties. Text, primarily aimed at the reader, so you need to take into account his knowledge, perceptual opportunities purpose processing and so on. The information you want to convey a particular audience is always passed facts, and as complementary to the reader written – also the subject of study kvalitolohiyi. To explain a topic given the necessary amount of information presented, stress, concentration message because the process of short-perception. Over-saturation of information prevents the normal sense – this is one of the main problems of educational texts, but because the author uses linguistic resources that contribute to the stimulation of attention. The scientific literature is seen as informative section that provides company verbalized knowledge, their understanding, transferring and encoding reader. Category information content covers a number of linguistic and extra-linguistic issues. Informative, educational texts in philological discourse – is the transfer of scientific information, characterized by saturation complex sentences. An attempt to determine nayuzhyvani syntactic constructions that are used in academic texts philological discourse to cover new (or already known) information, its explanation, clarification, specification, interpretation. Consequently, coverage of scientific information in the academic literature for high school operates scientific-educational substyle, characterized by simple complicated sentences and complex multi members of separate sentences and false words, designs.*

**Key words:** discourse, educational philological discourse, informational content, oversaturation.

Дослідженню категорії інформативності і визначенню її мовної репрезентації приділено багато уваги в працях сучасних зарубіжних і вітчизняних дослідників (І. Гальперін, З. Тураєва, О. Селіванова, Н. Валгіна, С. Гізатулін, Л. Михайлова, Є. Артемова, І. Алексеева та ін.), однак низка питань залишається відкритою для дискусії. Водночас потребує більш пильної уваги функційний аспект інформативності, бо дискусійним залишається питання репрезентації категорії валентності у навчальному філологічному дискурсі, зокрема, особливостей мовного вираження. Висвітлення цього питання є важливим для поглиблення теорії інформативності та особливостей представлення інформації у навчальній літературі. Зважаючи на це, тема статті видається актуальною та своєчасною.

**Мета статті** – визначення особливостей мовного вираження та значення категорії інформативності у навчальному філологічному дискурсі. Сучасний стан розвитку науки характеризується великою кількістю інформації, що в свою чергу спричиняє труднощі у навчальному процесі. Тому варто розробляти нові методи, які сприятимуть доступному, швидко отриманню та запам'ятовуванню матеріалу. Проблему отримання і передачі інформації (якість та структуру навчальної літератури) досліджували психологи, методисти, філологи: Л. Виготський, Ю. Лотман, Н. Арутюнова, В. Безпалько, Б. Успенський, В. Краєвський, та інші. Головним засобом навчання у вищій школі залишається навчальний підручник та посібник, що не тільки охоплюють систему та обсяг знань для профільної підготовки майбутніх філологів, а й визначають

послідовність їх вивчення. Якість цих навчальних засобів безпосередньо залежить від їх змісту, структурування, доступності тощо, що має підвищувати ефективність освіти.

Надмірна інформаційна насиченість перешкоджає нормальному розумінню – це одна з головних проблем навчальних текстів, а тому автор використовує мовні засоби, що сприяють стимуляції уваги. Цінною, прагматичною квінтесенцією в тексті, в першу чергу, є нова інформація. Тобто, якісна подача матеріалу передбачає рівномірне розподілення, оптимально великий/маленький за своєю користю для сприймання – інформативним. Інформативність слід розуміти як ступінь смислово-змістової новизни для читача [2, с. 15].

У науковій літературі інформативність розглядається як категорія, що забезпечує вербалізовану організацію знань, їх осмислення, передавання та кодування читачем. Категорія інформативності охоплює ряд мовних та позамовних проблем. Одна з них – проблема нового (невідомого). Для одного реципієнта повідомлення буде новим й тому буде включати інформацію, для іншого це ж повідомлення буде позбавлено інформації, позаяк зміст повідомлення є для нього відомим або ж взагалі незрозумілим. Те, що для певного часу було новим, для наступного вже відоме та ін. [4, с. 193]. І. Гальперін зазначає, що категорія інформативності як обов'язкова ознака тексту може виявлятися в різних формах – від нульової, коли зміст тексту не дає нічого нового, а лише повторює вже відоме, до концептуальної, коли для її виявлення слід піддати текст глибокому аналізу. Між цими полюсами розташовані інформації різного ступеню насиченості (міри новизни) [3, с. 29]. Загальна кількість начального матеріалу, що висвітлюється у підручнику визначається інформаційною насиченістю, але більш якісний текст тоді, коли нова інформація є корисною, прагматичною, цікавою. Отже, інформаційна насиченість тексту – абсолютний показник якості тексту, а інформативність – відносний, оскільки ступінь інформативності повідомлення залежить від потенційного читача. «Інформативність тексту – це ступінь його смисло-змістової новизни для читача, яка заключна в темі та авторській концепції, системі авторських оцінок предмета думки» [1, с. 60].

Міра інформативних якостей тексту може знижуватись або зростати. Інформативність (з прагматичного погляду) знижується, якщо інформація повторюється, і, навпаки, вона підвищується, якщо текст несе максимально нову інформацію. Та цей принцип дещо спростовується у навчальній літературі, тому що повторне висвітлення уже відомої інформації при вивченні нової теми, навпаки, посилює розуміння та запам'ятовування. Наприклад, у Граматичі української мови за редакцією М. Плющ, параграф «Словесний наголос в афіксальних утвореннях іменників» розпочинається стверджувальним реченням: «Словесний наголос в українській мові має властивість переміщуватися, виявляючи усталені закономірності літературної вимови, які відображають норми словозміни і словотворення» (Грамматика Плющ, 17). Далі це твердження повторюється в кінці параграфу: «У безафіксних утвореннях, як уже зазначалося, наголос здебільшого пересувається на префікс (відгукнутися – відгук, доповідати – доповідь, приводити – привід) або на корінь (наділяти – наділ, перегрівати – перегрів, розбігатися – розбіг), рідше залишається незмінним (прогонити – прогін). У безпрефіксній основі дієслова або прикметника наголос здебільшого пересувається наперед (носити – ноша, брести – брід, зелений – зелень, але: синій – синь, блакитний – блакить)» (Грамматика Плющ, 17-18). Цей «повтор» лише підтверджує факт «пересування наголосу», ще раз звертає увагу читача на це, ілюструє прикладами. Інформативність науково-навчального тексту забезпечують змістові та компактні синтаксичні конструкції.

Речення, ускладнені однорідними членами, функціонують у навчальній літературі, найчастіше, з узагальненим словом: «До простих прийменників належать всі **первинні**: в, на, до, за, з, о, під, перед, серед, через та ін.» (СУЛМ Пономарів, 396); «У перехідну добу Петра I йшли поруч дві **течії**: українська й європейська...» (УЛ Возняк II, 5). Крім того, «однорідні члени речення можуть поєднуватися сурядними сполучниками і безсполучниково. Сполучники є засобом вираження смислових відношень між однорідними членами» [Синтаксис Шульжук, 154]. Так, **єднальні відношення**: «...іншомовні **імена і прізвища з кінцевими наголошеними голосними -о, -а (-я): Ніно, Пана, Дюма, Золя» (Грамматика Горпинич, 76); **зіставно-протиставні**: «Слово й поняття **співвідносні, але не тотожні**. Не кожне слово співвідносне з поняттям» (Лексикологія Рудакова, 17); **розділові**: «З другого боку, словоформа, як і незмінюване повнозначне слово, є синтаксичною одиницею, що **виступає** членом речення або **виконує** в ньому функцію звертання чи службову роль у вираженні семантики речення» (Грамматика Плющ); **градаційні**: «Воно може бути по трактованню **не тільки як чергове свідчення праведності Феодори, але й як своєрідне Боже прощення, яке посилається їзуменові та усій монастирській братії за те, що вони колись вигнали святу, а тепер розкаялися і прихистили її» (ДУЛ Савченко, 54). Отже, категорія інформативності репрезентована реченнями з однорідними членами речення, але такі конструкції не є характерними особливостями власне науково-навчального підстилю, бо є спільними і для інших стилів мови та мовлення, зокрема, наукового.****

Інформативність, у текстах навчального філологічного дискурсу, – це передача наукової інформації, що характеризується насиченістю складних речень. А прості речення, найчастіше, ускладнені відокремленими компонентами. У сучасній лінгвістиці поняття відокремлення трактують як синтаксичне явище, властиве живому мовленню, яке репрезентує комунікативну зумовленість ускладнення структури простого речення додатковими семантико-синтаксичними відношеннями, що нашаровуються на основне предикативне відношення [5, с. 301]. Схеми речення з відокремленими членами використовують у науковому стилі мовлення, а тому не є характерними особливостями для науково-навчального підстилю. Але, навчальний філологічний дискурс, сфера функціонування якого вища школа, характеризується простими реченнями, ускладненими напівпредикативними та суб'єктно-прагматичними відношеннями пояснення, доповнення, уточнення, що і визначають комунікативні наміри мовця (автора).

Досліджуючи навчальний філологічний дискурс, як і синтаксис взагалі, на думку В. Шинкарука, варто розмежовувати модус і комунікативний аспект, оскільки вони протиставлені об'єктивному змістові речення тим, що їх визначає мовець [5, с. 23]. Серед категорії модусу важливою є інформативна настанова речення, до якої відносяться актуальне членування і якісно-кількісну детермінацію. У функції напівпредикативної дієприслівник зберігає дієслівні лексико-граматичні категорії, як спеціалізована форма вираження зазначеної функції, своєрідно передає ці значення. Відокремлені одиничні дієприслівники і дієприслівниковий зворот може виражати різні відношення. Наприклад, темпоральні: «**Бачимо це після Чорнобиля, бачив це Ю. Щербак після війни, повернувшись із Саратова» (УЛ Дончик, II, 402); способу дії: «Зайве доводити, що активну участь у їхній роботі взяли письменники, **виступивши** в ролі нарисовців, кіносценаристів, телекомментаторів тощо» (УЛ II Дончик, 23); умови: «**Повторюючись** на початку 50-х років до США, поет не зміг утриматись на попередньому рівні, хоч і пильно стежив за розвитком української поезії як в еміграції, так і в Україні» (УЛ II Дончик, 32); причини: «**Повторюючись** у споріднених за походженням словах, коренева морфема об'єднує ціле гніздо похідних слів» (Грамматика Плющ, 8-9). Такі синтаксичні конструкції, з відокремленими компонентами, за допомогою яких висвітлюється нова інформація, допомагає краще сприймати науковий стиль, дещо спрощують науковий текст і сприяють його розумінню.**

Незаперечно є інформативність насиченість речень із вставними та вставленими словами, конструкціями, основне призначення яких – вносити додаткові повідомлення, побічні зауваження, уточнення, пояснення. Вони є способом компактного введення в основне речення додаткової інформації і допомагають читачеві адекватно сприймати наукові відомості. Завдяки їм мовець може доцільно корегувати зміст висловлення, збільшуючи його інформативність. Наприклад: *«До того ж за наявності сполучників, що вказують на певний тип семантико-синтаксичних відношень, лексичне наповнення частин складного речення практично не беруть до уваги; у разі використання асемантичних (функціональних) сполучних засобів основне навантаження переноситься на семантику частин»* (Синтаксис Шульжук, 216), *«Сильвестр Косов мав на меті улавити подвиги і чудеса печерських святих і для цього вибирав з рукописного Патерика, давньоруських літописів і окремих іноземних джерел (твори Стрийковського, Бельського, Меховського, Баронія, Длугоща) відомості про кожного печерського преподобного зокрема»* (ДУЛ Савченко, 34). Так як, навчальна література призначена для опису наукової інформації, то за така структура явраз і виконує цю функцію. А, власне, навчальну, виконують вставні слова, які виражають ставлення автора до повідомлення і до читача, зокрема. Наприклад: *«Очевидно, сурядні та інші словосполучення, що виражають ускладнені відношення, груктуються на схемах підрядних зв'язків, властивих простому реченню...»* (СУЛМ Плющ, 316).

Інформативність, у навчальному філологічному дискурсі, найбільш синтаксично наближена до наукового дискурсу. Це пов'язано з тим, що навчальна література для вищих навчальних закладів – це «спрощений» опис наукової. Отже, цілком виправданим є функціонування багатокомпонентних складних речень. Багатокомпонентні структури, частини яких поєднуються різними типами зв'язку, можуть являти собою не одне складне речення, а поєднання речень, кожне з яких виконує комунікативну функцію, наприклад: *«Іменники, які творяться способом словоскладання (юкстапозити), відрізняються від композитів тим, що їх словотворчою базою є словосполучення прикладкового типу»* (Грамматика Плющ, 42). Такі приклади складних синтаксичних конструкцій, є досить розлогими висловленнями, але така надмірна деталізація змісту утруднює сприймання основної наукової інформації тексту.

Інформативність навчального тексту посилюється завдяки доказовості, що часто зустрічається у тексті. Навіть гіпотетичні висловлення (ті, що містять гіпотезу, припущення) супроводжуються поясненнями та аргументами, а саму гіпотезу формують з використанням слів і словосполучень на позначення високого ступеня достовірності. Наприклад: *«Очевидний, хоч він звичайно й залишається поза увагою, зв'язок фонетики з лексикою в звучній мові»* (Фонетика Тоцька, 9), *«Можна говорити, що морфема складається з морфів, а морфи є компонентами морфемі»* (Морфеміка Горпинич, 10).

Отже, висвітлення наукової інформації у навчальній літературі для вищої школи оперує науково-навчальним підстилом, що характеризується наявністю простих ускладнених речень та складних багатокомпонентних з відокремленими членами речення та вставними словами, конструкціями.

#### Література:

1. Бабайлова А. Э. Текст как продукт, средство и объект коммуникации при обучении неродному языку: Социопсихолінгвістическіе аспекты / А. Э. Бабайлова. – Саратов : Издательство Саратовского университета, 1987. – 153 с.
2. Валгина Н. С. Теория текста [Учебн. пос. для студ.] / Н.С. Валгина. – М. : Логос, 2003. – 280 с.
3. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования : [Монография] / И. Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 135 с.
4. Михайлова Л. Г. Виды информации в тексте / Материалы социально-гуманитарных чтений Иркутского государственного университета: март-апрель 2007/ Л. Г. Михайлова. – Иркутск : Иркут. ун-т, 2007. – С. 193–199.
5. Шинкарук В. Д. Категорії модусу і диктуму у структурі речення : Монографія. – Чернівці : «Рута», 2002. – 272 с.

#### Список джерел та їх умовних скорочень:

1. Грамматика Горпинич – Горпинич В.О. Морфологія української мови / В. О. Горпинич. – К. : ВЦ «Академія», 2004. – 336 с
2. Грамматика Плющ – Плющ М. Я. Грамматика української мови: У 2 ч. – Ч. I. : Морфеміка. Словотвір. Морфологія / М. Я. Плющ. – К. : Вища шк., 2005. – 286 с.
3. ІУЛ Возняк П – Возняк М. Історія української літератури. У двох книгах: навч. видання / М. С. Возняк. – 2-ге видання випр. – Книга 2. – Львів : Світ, 1994. – 560 с
4. ІУЛ Дончик – Історія української літератури ХХ ст. У 2 кн. – Кн. 1.: 1910-1930 –ті роки: Навч. посібник / За ред. В. Г. Дончика – К. : Либідь, 1993. – С. 3–70.
5. Лексикологія Рудакова – Бодик О. П. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Навч. посіб. / О. П. Бодик, Т. М. Рудакова. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 416 с.
6. СУЛМ Жовтобрюх – Жовтобрюх М. А. Курс сучасної української літературної мови / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – Вид. 4-е. – К. : Вища шк., 1972. – Ч. 1. – 402 с
7. СУЛМ Плющ – Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. – 2-е вид. – К. : Вища шк., 2000. – 429 с.; 3-е вид., стереотип. – 2001. – 429 с.; 4-е вид., стереотип. – 2003. – 430 с.
8. СУЛМ Пономарів – Сучасна українська літературна мова / За ред. О. Д. Пономаріва. – К., 1973.
9. Фонетика Тоцька – Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика, фонологія, орфоєпія, графіка, орфографія / Н. І. Тоцька. – К. : Вища шк. Голов. вид-во, 1981. – 183 с.

УДК 81`42.112.2

М. М. Шенько,

Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича, м. Чернівці

## ОПОВІДНИЙ ДИСКУРС: СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТА БАЗОВІ ФОРМИ

*Статтю присвячено висвітленню теоретичних засад дослідження функціонування конструкцій епістемічної модальності в дискурсній зоні наратора та в дискурсній зоні персонажа. Розглянуто поняття «дискурс» та проаналізовано форми оповідного дискурсу, який є конструктором художнього дискурсу.*

**Ключові слова:** дискурс, оповідний дискурс, наратор, персонаж.

### ПОВЕСТВОВАТЕЛЬНЫЙ ДИСКУРС: СТРУКТУРНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ И БАЗОВЫЕ ФОРМЫ

*Статья посвящена изучению теоретических оснований исследования функционирования конструкций эпистемической модальности в дискурсной зоне наратора и в дискурсной зоне персонажа. Рассмотрено понятие «дискурс» и проанализировано формы повествовательного дискурса как составляющей художественного дискурса.*

**Ключевые слова:** дискурс, повествовательный дискурс, наратор, персонаж.